

Straffrättens frågor och metoder

Gustaf Almkvist

UPPSALA
UNIVERSITET

Disposition

- Vad handlar straffrätten om?
- Varför finns straffrätten?
- Hur argumenterar man i straffrätten?
- Hur skriver man en text i straffrätt (särskilt PM)?

Vad handlar straffrätten om?

- Kriminalisering – vad bör regleras med hot om straff?
- Brottsbegreppet – vilka frågor måste alltid besvaras för att avgöra om brott har begåtts i ett enskilt fall, t.ex. orsakande, uppsåt och nödvärn? (straffrättens allmänna del)
- Straffbuden (de enskilda brottstyperna) – vad är kriminaliserat? (straffrättens speciella del)
- Reaktionssystemet (straff-påföljder-särskilda rättsverkningar) – vad ska hända om någon bedöms ha begått brott?
- Preskriptionsregler – när upphör möjligheten till åtal/lagföring för ett brott?
- Jurisdiktionsregler – vilken behörighet har svenska domstolar att pröva brott mot svensk lag begångna utomlands?
- Straffprocessen – hur går det till när ett misstänkt brott ska utredas och prövas av polis, åklagare och domstol?
- Verkställighet – vad händer när någon har dömts till ansvar?

Centrala begrepp i straffrätten

- Legalitet och förutsebarhet – straffansvar förutsätter direkt stöd i inte alltför obestämd författning (vanligen lag) som gällde både vid gärnings- och domstidpunkten
- Skuld och konformitet – straffansvar förutsätter att en person kan klandras för vad han eller hon har gjort, vilket förutsätter att man kunde ha handlat annorlunda
- Humanitet – statens maktutövning skapar ett lidande som inte bör vara större än nödvändigt
- Prevention – straffrätten ska på olika sätt påverka människors agerande
- Rättvisa och proportionalitet – straffrättsligt ansvar ska grundas på förtjänst och svara mot gärningens allvar
- Dogmatik – straffrättslig argumentation är starkt styrd av en relativt precis begreppsbildning, för att uppnå dessa olika ideal i så stor utsträckning som möjligt

Varför straffa?

- För att undgå Guds dom?
- För att upprätthålla rättvisan i samhället?
- För att gärningsmannen har gjort sig förtjänt av det?
- För att avskräcka andra?
- För att avskräcka gärningsmannen från fortsatt brottslighet?
- För att förhindra gärningsmannen från fortsatt brottslighet?
- För att få gärningsmannen att förstå att brottet var fel?
- För att hjälpa gärningsmannen att undvika fortsatt brottslighet?
- För att synliggöra för alla att gärningsmannens gärning var förkastlig?
- För att ge trovärdighet åt straffhotet?

Tre centrala teorier

- **Allmänprevention**

- Positiv: människor ska ta intryck och påverkas i sina uppfattningar om rätt och fel
- Negativ: människor ska avskräckas

- **Individualprevention**

- Positiv: gärningsmannen ska på olika sätt få hjälp att inte begå brott i framtiden
- Negativ: gärningsmannen ska förhindras från att begå brott i framtiden

- **Vedergällning: vi straffar för att gärningsmannen har gjort sig förtjänt av det**

Behöver allt ha samma förklaring/ändamål?

- Feuerbach (ca 1800): det är inte verkställigheten av straffet, utan straffhotet, som ska påverka medborgarna – från omedelbar till medelbar avskräckning (uppkomsten av legalitets- och skuldprinciperna i modern form)
- Hart (1968), i Sverige Jareborg (80-talet): Kriminalisering/straffhot har en annan förklaring än varför – och hur – vi straffar i ett enskilt fall (dvs. ändamålsargumentation är inte alltid relevant)
- Jareborgs uppdelning av straffrätten i varför och hur på tre nivåer
 - Kriminalisering motiveras av allmänprevention och ska bara ske enligt vissa principer
 - Utdömmande av straffansvar i ett enskilt fall är en konsekvens av kriminaliseringen, men ska ske i enlighet med en rättvisetanke: straff i proportion till brottets allvar
 - Verkställighet av ett utdömt straff är en konsekvens av det utdömts, men ska ske på ett så humant och förbättrande sätt som möjligt
- Man kan fundera på om det alltid måste finnas bara en förklaring

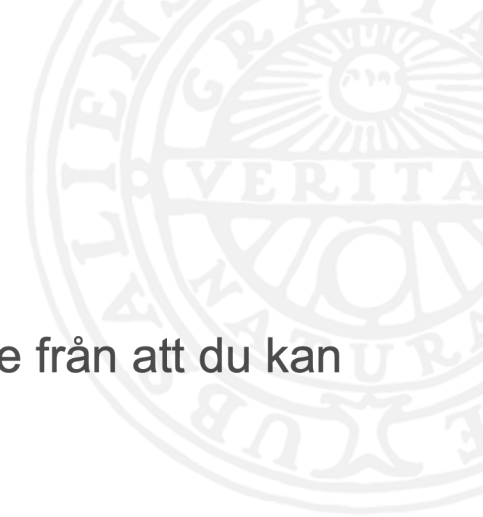

Ideologier i straffrätten (mycket schematiskt)

- Upplysningens straffrätt (ca 1750–1830) – starkt fokus på vad som är rationellt (men inte nödvändigtvis humant), dvs. vad fungerar för att påverka brottsligheten
- Den ”klassiska” straffrätten (ca 1820–1910) – starkt klassiskt liberal, fokus på människan som aktör med ansvarsförmåga, möjligen mindre fokus på rationalitet och humanitet; straffansvar är tillbakablickande till sin karaktär
- Den realistiska/positiva/sociala straffrätten, eller ”behandlingstanken” (ca 1870–1980) – starkt fokus på att straffrätten är ett styrmedel som ska minska brottsligheten, nödvändigt att identifiera på vilket sätt en enskild gärningsman bäst kan avhållas från brott i framtiden; ansvar hamnar i bakgrunden, straffrätten blir framåtblickande
- Den ”nyklassiska” straffrätten (1980–?): återgång till straffet som kopplat till ansvar och förtjänst (bakåtblickande), men också ett bibehållande av idén att straffrätten måste vara så human som möjligt och användas med återhållsamhet (ultima ratio)
- ”Punitive turn” (2010–?): större tro på straffrättens förmåga att lösa samhällsproblem, allmänheten och brottsoffret ska känna att rättvisa skipas, mindre intresse för kriminologi och vad det finns stöd för fungerar

Hur ska man då gripa sig an straffrätten?

- Faran för den förrädiska enkelheten – ibland kan det vara lätt, men inte alltid – utgå inte från att du kan svaret eller vet hur det egentligen är
 - ”jag visste inte vad traditionsprincipen är, men en stöld, hur svårt kan det vara?”
 - ”det är mest en massa teoretiserande av saker som är självklara”
- Straffrätt handlar om sådant som mänskligt handlande och ansvar, lidande och maktutövning – var ödmjuk och ha inte för bråttom
 - Ta dig tid att fundera på komplexiteten i frågorna – det finns nästan alltid flera perspektiv
 - Undvik alltför kategoriska svar – de är oftast fel
- Bakom alla begrepp och system finns alltid en person som ska göra en bedömning – du
 - Generella regler utpekar aldrig enskilda fall (“the rule cannot itself step forward to claim its own instances”)
 - Det finns nästan alltid flera möjliga slutsatser
 - Att argumentera straffrättsligt handlar om att behärska verktygen för att nå den mest övertygande slutsatsen
- En bra jurist ställer frågor, snarare än bara letar efter svar

Straffrättslig argumentation

- Är alltid frågedriven – ta för vana att försöka bena ut vad du egentligen undrar, vad som är problematiskt, och ha inte för bråttom med att bara redogöra för information, svara på något som du inte är säker på vad det är, eller svara på en fråga som visade sig vara mindre intressant
- Kräver att man funderar noga över begreppen och systematiken – ta dig tid att försöka konkretisera (och gärna problematisera!) vad som menas med ett visst begrepp och relatera det till ditt enskilda fall
- Det finns nästan alltid olika ingångar i ett problem – att upptäcka dem och diskutera vad de leder till är nästan alltid en fördel
- Våga ta ställning, men inte för snabbt! Och du måste ALLTID motivera ditt svar (vilket inte är samma sak som att upprepa en glosa, t.ex. "det är existentiellt möjligt")

Olika sätt att prata om straffrätt (särskilt i text)

- Refererande – återger källor och vad olika organ/personer har sagt
- Recenserande – refererar och lägger till en åsikt; ”jag håller med”, ”...vilket känns problematiskt med hänsyn till förutsebarheten”
- Analyserande – har formulerat egna frågor, visat på problem och oklarheter; återger och recenserar inte bara andras uttalanden/åsikter utan har själv strukturerat rättskällematerialet på ett sätt som är relevant för att diskutera frågan – ofta på ett sätt som leder till nya frågor, snarare än ett svar

Deskription eller analys?

- Analys handlar inte om tyckande, utan om att formulera relevanta frågor och att sedan hantera rättskällematerialet på ett självständigt sätt i relation till frågan, att se mönster och argument som inte är uttalade, och sedan gärna formulera nya frågor som väcks
- Det är att missförstå hur juridik fungerar att tänka att rättskällorna kan presenteras "deskriptivt" och att man därefter kan "analysera" på slutet – en sådan "analys" blir oftast en egen recension av vad andra sagt, eller tyckande om att något borde ändras
- Det är svårt att göra en analys om man ser rättsläget som något objektivt givet, som ska "fastställas" eller "utredas" genom en avläsning av rättskällorna
- Den viktigaste delen av en juridisk analys är att utifrån många och ofta motstridiga rättskällor komma fram till en egen, välgrundad uppfattning om rättsläget – det finns ju nästan aldrig en ensam rättskälla som entydigt ger svaret, och rättsläget kan inte fastställas genom att bara sammanställa rättskällor; du måste göra något med dem
- Att återge källor i tur och ordning är sällan analytiskt, men att väva ihop dem för en egen syntes, eller att konfrontera dem mot varandra är det ofta

Frågan!

- Det viktigaste, som märks med en gång: Vad undrar du egentligen!?
- En bra PM/uppsats/avhandling väcker aldrig någon tvekan om varför något diskuteras, utan drivs hela tiden av en riktning, en röd tråd som återknyter till frågan
- Ha inte för bråttom när du börjar skriva med att svara på en fråga, utan läs, tänk, skriv omväxlande, och återvänd hela tiden till "vad är egentligen problemet?"
- Det är inget misslyckande – tvärtom – att efter ett tag inse att din fråga kanske inte träffar riktigt rätt; var beredd att omformulera
- Motivera ditt val av frågeställning – varför undrar du något visst?/varför är det intressant?

Rättskällorna

- Kom ihåg legalitetsprincipen – straffrättslig argumentation utgår nästan alltid från lagtexten (med vissa undantag i allmänna delen); uppgiften är då att tolka, systematisera och begreppsliggöra lagtexten
- HD har en mycket omfattande praxis på straffrättens område, men ofta behöver många fall relateras till varandra för att ge en bra bild – fokusera inte för mycket på ett enskilt fall
- Använd RH och opublicerade avgöranden om du vill, men var försiktig med vilka slutsatser du drar – de är illustrativa exempel
- SOU-betänkanden och propositioner kan ha mycket stor tyngd, men kan återspegla ett föråldrat synsätt eller vara delvis passerade av praxis
- Doktrinen har stor tyngd, särskilt när det gäller att begreppsliggöra och systematisera den allmänna delen, som inte är lagreglerad på samma sätt

Olika typer av påståenden kräver olika fotnoter/belägg

- Ett oreserverat påstående om rättsläget, t.ex. "Uppsåtskravet innefattar ett krav på att gärningsmannen ska ha varit medveten om sitt handlande".
 - Kräver ett mycket starkt belägg – typiskt sett flera källor. En hänvisning till en lagbestämmelse, flera rättsfall eller flera olika författare i doktrinen. Ett doktrinuttalande eller en författares uppfattning är ALDRIG tillräckligt.
 - En fotnot är inte en läsedagbok – bara för att du hittar ett påstående hos en viss författare betyder det inte att det är den bästa källan eller att den källan räcker.
 - Din kurslitteratur är ALDRIG tillräckligt belägg för ett generellt påstående.
- En redogörelse för en viss författares uppfattning är ofta bättre, om du inte kan belägga det som en generell uppfattning, t.ex. "Strahl menar att medverkansansvaret kan avgränsas med tillämpning av 'livets regel'".
 - Beläggs genom en hänvisning till ett eller flera uttalanden av Strahl.
 - Kan kompletteras med att någon annan författare har anslutit sig till Strahl.
- Fotnoter blir ofta bättre om de får nyanseringar, med användningar av "t.ex.", "bl.a.", "se" osv.
- Det ger bara ett förvirrat intryck att växla mellan författare och verk, om uppfattningen i själva verket delas av alla författarna – hänvisa till alla i varje not i stället!

Språkanvändning

- Juridiskt språkbruk handlar mycket om nyanser och kontraster – läs och formulera dig noga
- Använd rak ordföljd, där verbet kommer tidigt i meningen
- Skriv korta meningar; blir det mer än två rader är det nästan alltid för långt och går alltid att dela upp, bara du tänker efter. Och använd inte bisatser/inskjutna satser i onödan.
- Använd inte talspråk, men heller inte "fina" ord för att imponera – risken är stor att du inte riktigt behärskar dem eller tynger texten i onödan. Se Svara listan!
- Läs på och öva om du inte kan skillnaden på huvudsats och bisats, "de" och "dem", "var" och "vart", kolon och semikolon, versal och gemen osv. Myndigheternas skrivregler eller Svenska skrivregler kan ge mycket hjälp.
- Det finns två sätt att bli bättre: övning och att läsa skönlitteratur (på svenska!)

Några allmänna tips

- Börja i tid – en bra PM mognar fram
- Se det som ett växelarbete att läsa, tänka och skriva – skrivandet väcker nästan alltid nya frågor, som bör medföra att du går tillbaka, läser och tänker mer, och skriver om, osv.
- Försök att strukturera din PM så att det är tydligt för läsaren varifrån vi kommer och vart vi är på väg hela tiden – det ska inte vara några transportsträckor. Hjälp gärna läsaren med en uppsamlingsmening här och var
- Pladdra inte och undvik floskler om ”problematiskt för rättssäkerheten” osv. – det märks genast och blir snabbt löst tyckande, långt ifrån en analys
- Det är ett individuellt arbete, men be gärna någon som inte läser kursen att läsa igenom din text för synpunkter på språk och begriplighet – och ta till dig av personens synpunkter!

Till slut

- Straffrätt handlar om människor, om vad de gör, borde ha gjort och kan ta ansvar för – det är det som gör straffrätt spännande, men kräver också omdöme och ödmjukhet i hur man uttrycker sig
- Att bli jurist är att själv träda fram som aktör på scenen, förhålla sig till vad andra sagt, ställa egna frågor och göra egna bedömningar – du måste både inse dina begränsningar och lita på dig själv
- Du har missförstått vad juridik är och hur du fungerar om du tänker att det finns givna frågor och svar på allt – juridik handlar om att identifiera frågor och argument som övertygar i en viss kontext
- I slutänden: utan att börja ”tycka fritt”, tänk på att ditt resonemang ska kännas rimligt – ta ett steg tillbaka och fundera på om det är det

UPPSALA
UNIVERSITET